

УДК 330:12

О. В. Степанова,
к.е.н., старший науковий співробітник відділу управління економікою,
ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»

НАКОПИЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО КАПІТАЛУ В СИСТЕМІ ІНТЕГРАЦІЇ МІГРАНТІВ

У статті проведено аналіз науково-практичних підходів до визначення факторів впливу різних видів міграції на накопичення соціального капіталу. Виявлені критерії впливу міграції на накопичення соціального капіталу, а також запропоновані механізми їх розвитку.

Ключові слова: соціальний капітал, довіра, міграція, державно-приватне партнерство.

In the article the analysis of factors of influence of migration on a social capital accumulation are considered. Found out the criteria of influence of migration on an accumulation social capital, and also the mechanisms of their development are offered.

Keywords: social capital, trust, migration, public-private partnership.

Вступ.

Соціальний капітал, як загальний ресурс, вартість якого залежить від рівня взаємодії між людьми на основі сформованих цінностей та рівня довіри, є вагомим фактором функціонування економічних механізмів. Переважна більшість результатів наукових досліджень економістів, політологів та соціологів підтверджують існування таких взаємозв'язків. Однак, серед дослідників, які вивчають вплив окремих факторів, зокрема, міграції на накопичення соціального капіталу на макро- та на мікрорівнях, - сьогодні відбувається активна дискусія. Частина науковців вважають, що більшість видів міжнародної та територіальної внутрішньої міграції руйнує соціальний капітал, а інші – навпаки, зауважують, що за цих умов соціальний капітал може бути збільшений і навіть пропонують вживати в такому разі термін «соціальний капітал різноманіття» (рас, національностей, культур, релігій тощо). Також, одним із дискусійних питань є, наприклад, те, що економічні втрати, які можуть бути понесені індивідом та суспільством від руйнування соціального капіталу внаслідок трудової міграції значно перевищують економічні та соціальні вигоди, які одночасно можуть бути отримані внаслідок збільшення індивідом, окремими громадами чи країнами людського капіталу та економічного доходу.

Аналіз останніх наукових досліджень.

Різні аспекти дослідження особливостей функціонування та накопичення соціального капіталу, в тому числі взаємного впливу міграції та соціального капіталу представлені в роботах таких зарубіжних та вітчизняних науковців: А. Аузана, А. Алесіної, І. Бломрада, С. Бандура, Л.Богущ, А. Віссаріонова, В. Гейця, М. Грановеттера, І. Діскіна, К. Кеслера, А. Конькова, Т.Заяць, С. Караджорджіса, Дж. Коулмена, В. Куценко, І. Лайта, Е. Лібанової, Н. Лебедєвої, Д. Массей, О. Мартякової, Р. Меньяшева, С. Нека, Р.Патнема, Е. Ферара Л. Поліщука, А. Портеса, В.В. Радаєва, Ф. Сабатіні, Ф. Сарачіно, Дж. Сенсбреннера, В. Сікори, О. Сидорчук, І. Соболевої, А.Татарко, Д. Телла, Ф. Фукуями та інших.

Постановка завдання.

Метою даної статті є визначення напрямків впливу різних видів міграції на соціальний капітал, а також дослідження факторів та механізмів впливу міграції на накопичення соціального капіталу та потенційних організаційно-економічних інструментів їх впровадження.

Результати.

Усі форми соціального капіталу збільшують обсяг доступних індивідам ресурсів, що є однією із провідних його функцій. Соціальний капітал забезпечує доступ до суспільних благ, які можуть бути отримані через інвестування інших видів капіталу (фінансового, фізичного, людського)[11]. Однак, забезпечення доступу до окремих суспільних благ є специфічною функцією соціального капіталу та не можуть бути отримані за умови його повної відсутності. Різні форми соціального капіталу мають різний інформаційний потенціал та потенціал підтримки [14]. Відтак, руйнування соціального капіталу з причин міграції, зменшує потенційну можливість цих мігрантів доступу до інших видів благ та послуг.

Один із засновників концепції соціального капіталу Р. Патнем аргументує, що багатонаціональність та різноманіття культур зменшує обсяги та мережі соціального капіталу громади, суспільства. Поряд з цим, він доводить, що люди, які працюють або проживають протягом тривалого періоду часу у інших країнах мають менший рівень довіри до родини, сусідів та політичних лідерів місцевого рівня, а також мають нижчий рівень політичної активності та бажання партнерського вирішення суспільних проблем у країні походження[20]. Так, належність мігрантів до невеликої етнічної групи є першопричиною їх соціальної ізоляції, подальшого руйнування особистого соціального капіталу, зміни соціальної солідарності країни.

Більш ранні дослідження науковців зі США підтверджують ці висловлювання Р.Патнема. Так, А. Алесіна та Е. Ферара (2000), довели, що особи в громадах з вищим рівнем расової гетерогенності та диференціацією доходів мають нижчий загальний рівень довіри. Окрім цього, вони визначили, що країни, з високим загальним рівнем довіри, високим рівнем соціальної активності та громадської співпраці мають низький рівень економічної стратифікації суспільства та є етнічно гомогенними[13].

Д. Коста та М. Кан (2003) виявили обернену кореляцію між расовою фракціоналізацією громади чи фракціоналізацією громади відповідно до країни народження та такими параметрами соціального капіталу як волонтерство та членство у громадських організаціях. К. Кеслер та І. Бломрад висловили гіпотезу, що високий рівень економічної стратифікації у країні посилює негативний вплив міграції на соціальний капітал суспільства[16].

Проте, окремі науковці вважають, що міграція не має суттєвого впливу на соціальний капітал. Дослідивши у 2009 році 26 статичних та динамічних індикаторів, які є характеристиками багатонаціональності та різноманіття культур країн Європи М. Хоог та Т. Ріскенс встановили лише одну слабку кореляційну залежність з низькими рівнем довіри в суспільстві [15].

На наш погляд, усі наведені аргументи не можна однозначно трактувати, оскільки вплив міграції на соціальний капітал слід розглядати за багатьма параметрами та критеріями (табл.1), зокрема наступними:

- 1) види соціального капіталу (структурний, когнітивний) та форми соціального капіталу («відкритий» (англ. bonding), обмежений («закритий») соціальний капітал (англ. bridging), соціальний капітал, який об'єднує (англ. linking));
- 2) ієрархічні рівні формування, накопичення та відтворення соціального капіталу (глобальний рівень, макрорівень, мезорівень, індивідуальний рівень);
- 3) соціальний капітал як різновид блага (наприклад, суспільне, клубне, приватне благо);
- 4) типи міграції (тимчасова та постійна, сезонна, трудова, руралізація, урбанізація, паломництво, маятникова, прикордонна, транзитна та ін.);
- 5) види міграційних потоків (внутрішньорегіональні, міжрегіональні та міжнародні);
- 6) форми міграції (організована та неорганізована, легальна та нелегальна);
- 7) причини міграції (економічні, соціальні, культурні, політичні, туристичні, військові);
- 8) етапи міграції (прийняття рішення, територіальне переміщення, адаптація, постміграційне існування, рееміграція);

- 9) вплив міграції на функціонування соціально-економічних механізмів у країні походження та країні-реципієнті;
10) існування регіональних інтеграційних об'єднань країн (наприклад, ЄС).

Таблиця 1.

Вплив окремих типів міграції на накопичення економічного, людського та соціального капіталу¹

Типи міграції та ознаки мігрантів	Вид капіталу					
	Людський капітал		Економічний капітал		Соціальний капітал	
	Країна-реципієнт	Країна походження мігрантів	Країна-реципієнт	Країна походження мігрантів	Країна-реципієнт	Країна походження мігрантів
Типи міграції						
Тимчасова	+	+/-	+	+/-	-	-
Постійна	+	-	+	+/-	+/-	-
Сезонна	+/-	-	+	+/-	-	-
Трудова	+	-	+	+/-	-	-
Паломництво	+	+	+	+	+	+
Транзитна	-	-	+/-	+	-	-
Туристична	+	+	+	-	+	+
Культурна	+	+	+	-	+	+/-
Ознаки мігрантів						
Висококваліфіковані	+	-	+	-	+/-	-
Низькокваліфіковані	-	-	+	+/-	-	-
Раса, релігія, національність мігрантів ідентичні більшості населення країни	+	+	+	+	+	-
Раса, релігія, національність мігрантів відмінні від більшості населення країни	+/-	-	+/-	+/-	-	-
Низький рівень економічного розвитку країн походження мігрантів	-	+	+/-	+/-	-	-
Високий рівень економічного розвитку країн походження мігрантів	+	-	+	+/-	+	-

¹ Позначення: + - збільшення капіталу; - зменшення капіталу; +/- - є фактори і позитивного, і негативного впливу на процес накопичення капіталу.
Джерело: Сформовано автором.

Так, зокрема міжнародна трудова міграція може сприяти накопиченню людського капіталу та збільшення економічного капіталу у країні прийняття мігрантів за рахунок отримання більш кваліфікованих трудових ресурсів у сфері, у яких у цій країні існують прогалини. Однак, країна походження цих мігрантів зменшує власний людський капітал та руйнує соціальний капітал.

Для України такі проблеми є надзвичайно актуальними оскільки невдовзі Україна може відчути значний дефіцит соціального капіталу, який буде спричинений аспектами міграції, незважаючи на те, що за останні декілька років, з 2005 по 2011 рік, в країні спостерігався кількісний міграційний приріст населення. У новітній історії України, протягом десятиріччя, з 1994 року по 2004 рік відбувся значний міграційний відтік населення[5].

За визначенням фахівців Інституту демографії та соціальних досліджень НАНУ, Україна є однією з найбільших країн – донорів робочої сили в Європі. У 2005–2008 роках за кордоном працювало 1,5 млн. жителів України, що становить 5,1 відсотка населення працездатного віку [8]. Такий потік трудових мігрантів руйнує соціальний капітал України з низки причин. Більшість українських працівників є відторгнутими від системи соціального захисту, оскільки перебувають за кордоном нелегально. Тільки 34,5 відсотка мали письмову угоду з роботодавцями, проте навіть з них 21,1 відсотка не мають права на будь-яке соціальне забезпечення згідно з контрактом. Лише у половині випадків у письмовій угоді було закріплено право на соціальне страхування, у 9,4 відсотка випадків – на щорічну відпустку, у 3,6 відсотка випадків – на оплату тимчасової непрацездатності [9].

Процеси міграції тісно пов'язані з проблемами ерозії соціального капіталу, зокрема шляхом виключення мігрантів (відторгнення) з економічного, політичного та соціального життя. Таке відторгнення мігрантів з ринку праці, соціальних, етнічних та релігійних груп супроводжується руйнуванням соціального капіталу родин, регіонів у країні походження.

Більшість трудових мігрантів в Україні залишають членів родини, з якими кількість взаємозв'язків значно знижується та у процесі роботи закордоном в родині можуть формуватися різні ціннісні орієнтири: руйнування родин, пияцтво, поширення споживацьких настроїв серед молоді, яка втрачає мотивацію до навчання та роботи, вважаючи, що надіслані батьками з-за кордону гроші забезпечать отримання диплома і подальше життя без значних зусиль, що стане фактором ерозії соціального капіталу родини. З іншого боку, мігранти втрачають також соціальні зв'язки поза межами родини (друзі, колеги та ін.).

За оцінками колишнього Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту, всього в Україні нараховується до 200 тисяч неповнолітніх, у яких один або й обоє батьків виїхали на роботу за кордон. Ця оцінка сформована на основі опитувань, що проводилися органами освіти в охоплених міграцією регіонах. Наприклад, обстеження в Тернополі показало, що у 25,5 % школярів хтось із батьків працював за кордоном, у т. ч. у 4,2 % відсутніми були обоє батьків. За даними місцевих органів влади Чернівецької області, в 2004 р. у 8 % учнів батьки працювали за кордоном, а в 2008 р. – уже в 11 %, п'ята частина з яких залишилися без обох батьків. В області зафіксовані райони, де частка дітей трудових мігрантів становила близько 30% [7].

Трудова міграція батьків зазвичай негативно впливає на емоційний розвиток дитини, соціальні відносини та успішність у школі, піддає дитину ризику соціального відторгнення. Часто мігранти працюють за кордоном роками, лише інколи повертаючись додому в нетривалу відпустку. Відсутність батьківського контролю, наявність грошей, тиск з боку однолітків і нестача уваги часто призводить до поганої успішності в школі, незадовільної поведінки та в подальшому – їх конфліктів із законом та зростання підліткової злочинності [9]. За визначенням Ф.Фукуями однією з соціальних дисфункцій суспільства, яка є мірою відсутності соціального капіталу в країні є саме рівень злочинності [12]. Поширення наведених соціальних норм в українському суспільстві під впливом трудової міграції не стимулює особу до інвестування коштів у соціальний капітал, а при тривалій відсутності використання мереж соціального капіталу він зменшується та зникає, що не дає можливості його використання як ресурсу розвитку.

Поряд з цим, серед мігрантів постає нова проблема включення у нові соціально-економічні зв'язки. Володіння соціальним капіталом дозволяє мігрантам отримати доступ до економічних та інформаційних ресурсів (на початкових стадіях адаптації дає можливість знайти житло, роботу, отримати кредитні ресурси, доступ до медичних та інших соціальних послуг, подолати бюрократичні та корупційні бар'єри).

Очевидно, що економічна інтеграція мігрантів починається раніше за соціально-культурну інтеграцію. Тому, навколо економічних відносин формуються етнічні громади мігрантів, що ґрунтуються на певних мережах соціального капіталу. Так, М. Грановеттер, зауважував, що соціальні мережі є підґрунтям етнічних та іммігрантських громад. Підприємницька активність, яка виникає всередині мігрантських соціальних мереж, посилюється завдяки груповій солідарності, що формуються у цих мережах на основі соєтнічності [4]. З цих позицій, М. Грановеттер доводить, що найбільш ефективною для підприємця є форма організації підприємницької діяльності мігрантів, побудована на чіткій та зрозумілій структурі етнічної громади, наприклад, етнічне підприємництво китайців чи японців у США.

А. Портес, І. Лайт та С. Караджорджіс вивчали економічний добробут різних імміграційних громад у США. Вони доводять, що певні етнічні громади (наприклад, корейці в Лос-Анджелесі та китайці у Сан-Франциско) мають більш високий рівень добробуту, ніж інші етнічні громади (наприклад, мексиканці в Сан-Дієго, домініканці в Нью-Йорку) внаслідок відмінної соціальної структури громад, до яких входять нові іммігранти. Громади, які досягли сталості функціонування та економічного добробуту, здатні запропонувати новоприбулим мігрантам допомогу в отриманні неофіційних джерел кредиту, страхування, матеріальної допомоги на дітей, навчання англійській мові та рекомендацій на роботу. Менш успішні етнічні громади виявляють короткострокову прихильність своїй новій країні та мають менше можливості надання своїм новим членам важливих для них послуг [6].

Відтак, тут можна говорити про формування етнічного капіталу, який є втіленням характеристик суспільства, що володіє певним рівнем соціального капіталу та формує певне етнічне середовище, всередині якого встановлюються соціальні взаємозв'язки та мережі між її членами та зовнішнім світом. При цьому рівень етнічного капіталу в етнічному суспільстві впливає на успішність нащадків «другої хвилі», тобто вирішує проблему між віковою соціальною мобільністю. Так, Г. Бор'яс розробив економічну модель, в основі якої було припущення, що діти отримують частину соціального та людського капіталу батьків, проте вплив батьків є не єдиним, оскільки іншим вагомим фактором є середовище існування дитини [1]. Багатоманіття мереж соціального капіталу дозволяє особі перехопити ресурси та проблема міцних соціальних зв'язків не дає можливості вийти за визначені кордони мережі. Таким, чином особи, які включені до додаткових мереж та структур, аналогічних релігійним та соєтнічним отримують більше шансів на використання соціального капіталу. Проте, не слід спрощувати проблему та зазначати, що мігранти довіряють один одному лише через приналежність до певної етнічної групи.

Соціальний капітал окремих етнічних громад має певний «фонд символів», що формуються під час спілкування, використовується у повсякденному житті та полегшує соціально-економічну взаємодію шляхом збільшення рівня довіри. Довіра, сформована на етнічній ідентичності зменшує транзакційні часові, економічні, психологічні витрати та дозволяє можливість усунення із ланцюга економічної взаємодії посередників [2].

Д. Массей та К. Еспіноза досліджуючи мексиканську імміграцію в США, довели, що інтеграційні економічні заходи урядів країн, наприклад, (Північноамериканська угода про вільну торгівлю), які захищають вільне переміщення товарів та послуг через національні кордони, також посилює потік людей [18]. Використовуючи дані письмових та усних опитувань, вони показують, що теорія соціального капіталу набагато краще прогнозує напрямки міграції людей, з відповідною конкретизацією у якій кількості та з яких причин, ніж неокласична теорія та теорія людського капіталу. Результати своїх напрацювань, ці дослідники мають можливість впроваджувати як основу для формування інноваційних політичних заходів, призначених для більш справедливого та ефективного регулювання мексиканської імміграції до США [17].

У науково-практичних працях А. Портеса та Дж. Сенсенбреннера розкрито проблеми, які виникають в імміграційних громадах США, коли деякі з їх членів досягають економічного успіху та мають намір вийти з громади. Проведене авторами опитування визначає рівень тиску, який на цих осіб можуть здійснювати міцні соціальні зв'язки етнічної громади. Ці зв'язки бувають такими міцними, що з метою звільнення себе від зобов'язань, що накладаються на них членством у громаді деякі з її членів змінюють прізвища, мігрують у інші штати [19].

Соціальний капітал стає каркасом для функціонування наступних організаційних форм економічної взаємодії під впливом міграції: етнічне підприємництво (ніша найманих робітників; етнічні підприємницькі ніши; анклавна економіка; етнічне лобіювання та діяльність діаспор). Ніши найманих робітників формуються за умови концентрації етнічних та національних меншин мігрантів в країні-реципієнті на трудових позиціях найманих робітників, а власниками та управлінцями в даному сегменті є не представники цієї меншини. Етнічна анклавна економіка формується за умови, що працівники та управлінський персонал є представниками етнічних громад та створюється мережа малих фірм та підприємств, але не великих корпорацій. Соціальний капітал стає передумовою для створення етнічних ніш підприємництва наступними шляхами: концентрація власників та робітників, що належать до однієї етнічної групи в одному чи більше секторах виробництва виникає з метою задоволення попиту всередині етнічної громади з надання певних благ; підприємці з однієї етнічної групи функціонують як посередники в поширенні товарів та послуг серед членів іншої етнічної громади; концентрація та спеціалізація на виробництвах чи в нішах зайнятості ґрунтується на можливості представників однієї етнічної громади задовольняти ринковий попит через соціальні мережі або, в окремих випадках, володіння представниками однієї етнічності та певними навичками, які визнаються роботодавцями важливими на виробництві [1].

Роль діаспори в соціально-економічному розвитку, яка функціонує на засадах етнічного соціального капіталу, сьогодні досліджена недостатньо. Перш за все, слід зауважити, що всі діаспори є різними за кількістю членів, ареалом розселення, рівнем політичного та економічного впливу, ресурсними можливостями та мережами підтримки, релігійними та культурними ознаками, частотою контактів з урядами країни-реципієнтів та країни походження. Внески діаспор – це лише один з багатьох аспектів міграції, який сприяє формуванню політики соціально-економічного розвитку. Мережі соціального капіталу діаспори дозволяють здійснювати наступний позитивний вплив на економічний розвиток країни походження (інвестиції, грошові перекази, сприяння експорту; сприяння розвитку бізнесу; туризм; впровадження інновацій; вдосконалення системи знань та навичок; інформаційні мережі; благодійність; лобіювання, пропаганда; посередництво), а також негативний вплив (збільшують ціннісне протиріччя в існуванні суспільства; конкурентну протидію внутрішнім бізнес-мережам; вплив на прийняття управлінських рішень на державному та місцевому рівні на противагу бажанням місцевого населення)[2].

Аналіз досвіду країн, що мають «світові діаспори» дозволив Полосковій Т.В. виокремити три моделі взаємодії державних структур з закордонними етнічними та мігрантськими громадами, які ґрунтуються на мережах соціального капіталу, а саме: репатріаційну, патерналістську; утилітарну (прагматичну). Автор визначила тенденції їх розвитку: зміна та відхід від репатріаційної політики, як основної форми соціально-економічної взаємодії з діаспорою; поєднання патерналістської позиції з прагматичним підходом та використання мереж та потенціалу діаспори; створення та посилення механізмів діалогу із зарубіжними об'єднаннями діаспори та її фондами [10].

Отже, вплив міграції на формування соціального капіталу країни залежатиме від рівня відторгнення окремих груп та громад за ознаками: раси, статусу громадянства, релігійними ознаками, знаннями мови, а також національністю (таблиця 2), а також готовності суспільства до інтеграції та залучення мігрантів (таблиця 3).

Таблиця 2.
Ознаки дискримінації груп в суспільстві у 2009 році¹

Країни	Раса	Громадянство	Релігія	Мова	Національність (етнічна приналежність)
Бельгія	1.1	0.9	1.0	0.6	0.3
Болгарія	1.3	1.1	0.6	0.7	4.5
Велика Британія	4.3	2.8	4.3	0.4	1.4
Греція	0.6	2.1	0.5	0.2	0.1
Данія	0.9	0.2	1.1	0.3	0.4
Естонія	0.0	5.4	0.1	4.4	0.4
Ізраїль	2.5	2.1	4.3	2.4	2.4
Іспанія	1.0	1.9	1.0	0.3	0.4
Кіпр	0.2	0.9	0.5	0.4	0.2
Латвія	0.1	5.7	0.3	5.9	0.8
Нідерланди	1.7	1.9	2.3	0.6	0.6
Німеччина	0.3	1.2	0.6	0.5	1.1
Норвегія	0.6	0.6	0.7	0.1	0.6

Польща	0.2	0.2	0.6	0.1	0.2
Португалія	0.8	0.6	0.4	0.2	0.3
Росія	0.4	0.2	1.5	0.6	2.5
Румунія	0.9	0.0	0.4	0.3	1.9
Словаччина	0.6	0.5	0.2	0.3	0.7
Словенія		0.2	0.5	0.1	0.7
Туреччина	0.8	0.5	1.2	0.6	2.3
Угорщина	2.2	0.9	0.1	0.1	2.6
Україна	0.2	0.4	0.3	2.3	0.7
Фінляндія	0.1	0.3	0.3	0.9	0.4
Франція	1.6	1.1	1.0	0.1	0.6
Хорватія	0.0	1.3	1.5	0.2	0.4
Чеська Республіка	1.3	0.6	0.4	0.0	0.5
Швейцарія	0.5	1.5	1.2	0.5	0.9
Швеція	0.7	1.0	0.9	0.5	0.9

¹ Позначення: середній бал: 0- найнижчий рівень; 6 – найвищий.

Джерело: [3]

Згідно з дослідженням, яке було проведене Інститутом соціології НАНУ, в Україні, порівняно з іншими країнами Європи, рівень дискримінації окремих груп чи громад за ознаками національності (0,7), релігії (0,3), громадянства (0,4) та раси (0,2) є низьким. Серед країн Європи найвищий рівень дискримінація за національними ознаками відчуває населення Болгарії, Ізраїлю, Угорщини, Туреччини, Росії та Естонії; за ознаками раси – Великої Британії, Ізраїлю, Нідерландів, Угорщини та Франції.; за ознаками громадянства – Латвії та Естонії; за ознаками релігії – Великої Британії, Ізраїлю, Нідерландів.

Таблиця 3
Готовність суспільства до інтеграції мігрантів у 2009 році

Країна Європи	Вплив мігрантів на економіку країни ¹	Вплив мігрантів на руйнацію чи збагачення культурного життя країни ¹	Рівень готовності суспільства прийняття мігрантів тієї ж раси чи національності, що й більшість населення країни ²	Рівень готовності суспільства до прийняття мігрантів, які за національністю або расою відрізняються від більшості населення країни ²	Рівень готовності суспільства до прийняття мігрантів з бідніших країн за межами Європи ²
Бельгія	4.80	5.85	20.0	12.0	13.3
Болгарія	5.20	5.59	40.1	29.5	22.9
Велика Британія	4.67	4.90	10.7	8.4	8.0
Греція	3.53	3.44	16.9	4.0	3.7
Данія	5.32	6.02	27.3	13.4	10.7
Естонія	4.50	5.25	22.6	10.8	6.9
Ізраїль	5.50	5.79	55.3	10.8	9.5
Іспанія	5.17	5.71	12.3	10.9	10.8
Кіпр	4.47	3.98	36.5	1.5	1.1
Латвія	4.11	4.75	22.4	11.7	6.8
Нідерланди	5.36	6.15	13.3	11.8	10.3
Німеччина	5.28	6.14	34.4	17.2	16.5
Норвегія	5.76	5.90	27.5	14.3	14.7
Польща	5.50	6.40	27.9	22.9	23.2
Португалія	5.03	5.66	5.8	5.4	5.5
Росія	4.13	3.79	31.4	10.5	9.8
Румунія	5.38	5.56	21.9	18.8	18.5
Словаччина	4.28	4.98	23.5	17.4	17.2
Словенія	4.40	5.06	16.7	11.7	9.7
Туреччина	3.83	4.11	11.9	8.4	9.5
Угорщина	3.51	5.04	28.8	4.7	4.4
Україна	4.43	4.60	41.7	18.9	16.2
Фінляндія	5.49	7.27	16.5	9.9	8.2
Франція	4.89	5.52	12.0	8.8	8.4
Хорватія	4.32	5.16	27.5	23.0	19.9
Чеська Республіка	4.23	4.54	9.4	5.4	5.6
Швейцарія	6.16	6.21	23.3	10.4	9.6
Швеція	5.48	6.99	37.2	33.6	33.3

Позначення: ¹ середній бал відповідей респондентів: 0- найнижчий рівень; 10 – найвищий рівень; ² відсоток відповідей респондентів, які готові дозволити прийжджати багатьом мігрантам.

Джерело: [3]

Наведені показники дискримінації окремих груп в суспільстві дозволяють зробити висновок про те, що в Україні потенційна можливість інтеграції мігрантів в суспільство та готовності їх прийняття за визначеними ознаками є достатньо вагомою. Це визначає меншу ймовірність руйнування соціального капіталу сучасного українського суспільства під впливом міграції.

Глобальна фінансова криза загострила проблеми державного регулювання трудової міграції, а також зумовила необхідність пошуку шляхів оптимізації бюджетних витрат на його фінансування. У таких умовах, низка країн прийшла до висновку про необхідність впровадження інноваційних механізмів фінансування і організації регулювання трудової міграції. Одним і таких механізмів може бути державно-приватне партнерство, а також підвищення ролі недержавного сектора в процесах трудової міграції і кооперації державних ресурсів з можливостями міжнародних організацій, транснаціональних компаній і вітчизняного соціально-

відповідального бізнесу. Формуючи такі партнерства у сфері трудової міграції, державу делегує виконання властивих їй функцій і бізнес-процесів недержавним організаціям, з одночасним залученням їх інноваційних рішень, організаційного досвіду, додаткових фінансових і матеріальних ресурсів, а також мінімізацією існуючих ризиків. Причому, враховуючи те, що переважна частка регулювання процесів трудової міграції включає не лише Україну, а й інші країни, то запропоновані механізми державно-приватного партнерства доцільно реалізовувати і в країнах реципієнтах трудових мігрантів.

Враховуючи вищевикладені проблеми, з метою ефективного перерозподілу внутрішнього трудового ресурсу і доцільного залучення зовнішнього трудового ресурсу, вважаємо за необхідне створення відповідних видів державно-приватних партнерств або їх філій в Україні, а саме глобальних, регіональних, національних, територіальних.

Основою таких партнерств є створення багатофункціональних міграційних центрів з використанням технології мережної інфраструктури: швидко побудованих гуртожитків готельного типу, пансіонів, низько бюджетних квартир, коледжів та таунхаусів, консалтингових інформаційних центрів, автоматизованих систем управління трудовою міграцією та мережі інформаційних терміналів для мігрантів. Контрактна форма, яка використовується найчастіше для реалізації таких проєктів в зарубіжній практиці, є – ВООГ (будівництво – володіння – управління – передача).

Для поєднання інтересів держави та приватного сектора, координації та управління даним проєктом має бути створена спеціальна проєктна компанія (SPV). Основним структурним підрозділом може бути оператор проєкту.

Запропоновані багатофункціональні міграційні центри, створені на основі державно-приватного партнерства, можуть надавати наступні види послуг:

- національні та територіальні центри можуть надавати послуги з проживання, консалтингові послуги, послуги юридичного супроводу, страхові послуги, медичні послуги, послуги з навчання та перепідготовки; створення автоматизованих інформаційних баз даних з регулювання трудової міграції між окремими областями та населеними пунктами України, перерозподілу їх трудових ресурсів; створення системи персоналізованого обліку трудових мігрантів та переліку наданих послуг; рієлтерські послуги; програми соціальної адаптації громадян, програми допомоги трудовим мігрантам в кризових та надзвичайних ситуаціях;

- глобальні та регіональні центри можуть надавати послуги з отримання дозволів на роботу, соціального та медичного страхування, підтвердження дипломів та сертифікатів, реєстрації і подальшої легалізації мігрантів в країнах-реципієнтах, консалтингові послуги, послуги юридичного супроводу, медичні послуги, освітні послуги та послуги перепідготовки; створення автоматизованих інформаційних баз даних з регулювання трудової міграції між окремими країнами.

З метою розвитку державно-приватного партнерства у сфері регулювання трудової міграції в Україні доцільним є впровадження наступних заходів:

- врегулювання нормативно-правового забезпечення реалізації проєктів державно-приватного партнерства в Україні (внесення до ст. 4 Закону України № 2404-VI «Про державно-приватне партнерство» сфери трудової міграції в потенційно можливої сфері реалізації таких проєктів);

- встановлення пільгових ставок орендної плати за приміщення державної та комунальної нерухомості для створення багатофункціональних міграційних центрів;

- активізацію зв'язків з міжнародними організаціями, транснаціональними компаніями, діаспорами зі створення державно-приватних партнерств у сфері трудової міграції;

- реалізацію програм стимулювання залучення вітчизняного бізнесу та некомерційних організацій до партнерської співпраці щодо реалізації проєктів створення багатофункціональних міграційних центрів, а також розвитку механізмів фінансового забезпечення некомерційних організацій, а саме фондрайзинга;

- створення методичних та організаційних умов для конкурсного відбору приватних структур та некомерційних організацій для участі у проєктах державно-приватного партнерства у сфері трудової міграції, що обумовлене високою соціальною значущістю галузі;

- розробку Концепції створення мережі багатофункціональних міграційних центрів на принципах державно-приватного партнерства в Україні, а також розробку методики оцінки і перерозподілу ризиків між учасниками відповідних проєктів створення мережі багатофункціональних міграційних центрів.

Висновок.

Міграція може здійснювати як позитивний, так і негативний вплив на процес накопичення соціального капіталу на різних ієрархічних рівнях функціонування економіки. Сучасний розвиток міграційних процесів свідчить про переважання негативних факторів впливу, які збільшують атомізацію українського суспільства, трансформують структуру та мережі соціального капіталу, зменшують рівень інвестицій в соціальний капітал, що, у свою чергу, не дозволяє у повній мірі його використовувати як ресурс розвитку. Однак, Україна має значний потенціал для вдосконалення поточної ситуації та використання переваг українського суспільства як підґрунтя для формування міцних мереж соціального капіталу, що базуватимуться на довірі та вкорінених соціальних цінностях та нормах. З цієї метою, на наш погляд мають бути розроблені та впроваджені інтеграційні стратегії регулювання трудової міграції, що будуть виконувати роль ядра для побудови нових мереж соціального капіталу. Одним, з таких механізмів об'єднання може стати розвиток державно-приватного партнерства у сфері міграції, яке сприятиме врегулюванню посткризових демографічних проблем, а також створення нових робочих місць та соціальної адаптації мігрантів до умов країн, зниження фінансового навантаження на державний і місцеві бюджети, а також організаційного навантаження на відповідні державні та місцеві органи влади з регулювання трудової міграції.

Література:

1. Васенина А. Экономическая организация миграции. [електронний ресурс]. – Режим доступу: - http://slon.hse.spb.ru/tl_files/files/Vaseniina_EhKONOMICHESKAJa%20ORGANIZACIJa%20MIGRA-CII.pdf
2. Викрамасекара П. Роль диаспоры в развитии: международный опыт [електронний ресурс]. – Режим доступу: - www.edrc.am/WP/migration/june24/Wickramasekara_Rus.ppt
3. Головаха С. Тенденції соціальних змін в Україні та Європі: за результатами "Європейського соціального дослідження", 2005-2007-2009 [Текст] : наук. вид. / С. Головаха, А. Горбачик ; НАН України, Ін-т соціол. - К. : Ін-т соціол. НАН України, 2010. - 118 с.
4. Грановеттер М. Сила слабких связей // Экономическая социология. – 2009. - № 4. – С. 31 – 50.
5. Демографічний щорічник «Населення України». – Київ: Державний комітет статистики України, 2011. [електронний ресурс]. – Режим доступу: - <http://www.ukrstat.gov.ua/>
6. Епанчинцев А.О. Возможности измерения социального капитала и его значения в приложении к современному обществу. [електронний ресурс]. – Режим доступу: - http://rspu.edu.ru/university/publish/pednauka/2005_1/02Epanchinev.htm
7. Малиновська О. А. Трудова міграція: соціальні наслідки та шляхи реагування. – К. : НІСД, 2011. – 40 с.
8. Населення України. Трудова еміграція в Україні. – К.: Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М.В.Птухи НАН України, 2010. – 233 с.
9. Національна доповідь про людський розвиток 2011: «Україна: на шляху до соціального залучення»/ Е.М. Лібанова, Ю. Левенець, О.В. Макарова, Л.М. Черенько, Л.Г. Ткаченко, О.М. Балакірева та ін. [електронний ресурс]. – Режим доступу: - http://www.undp.org.ua/files/ua_95644NHDR_2011_Ukr.pdf
10. Полоскова Т. В. Диаспоры в системе международных связей: Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора политических наук. М.: 2000. – 37 с.
11. Радаев В.В. Понятия капитала, формы капиталов и их конвертация // Экономическая социология. – 2002. - № 4. – С. 20-23.
12. Фукуяма Ф. Доверие: социальные добродетели и путь к процветанию: Пер. с англ. / Ф. Фукуяма. — М.: ООО «Издательство АСТ», 2004. — 730 с.
13. Alessina A., Ferrara E. Participation in heterogeneous communities // The quarterly journal of economics. – 2000.- № 115 (3). – P. 847 – 904.
14. Barone G., Blasio G. Do institutions affect social capital? Evidence from local electoral rules. [електронний ресурс]. – Режим доступу: - http://www.bancaditalia.it/studiricerche/convegni/atti/capitale_sociale/Barone-de%20blasio-social-capital_10Nov2010.pdf
15. Hooghe M., Reeskens T. Ethnic Diversity and Generalized Trust in Europe: A Cross-National Multilevel Study // Comparative Political Studies. – 2009. -№42. P. 198-223
16. Kesler K., Bloemraad I. Does Immigration Erode Social Capital? The Conditional Effects of Immigration-Generated Diversity on Trust, Membership, and Participation across 19 countries, 1981-2000. // Canadian Journal of Political Science.- 2010. - 43(2).- p. 319-347.
17. Massey D.S., Aysa-Lastra M. Social Capital and International Migration from Latin America // International Journal of Population Research. - Volume 2011. – [електронний ресурс]. – Режим доступу: - http://rspu.edu.ru/university/publish/pednauka/2005_1/02Epanchinev.htm<http://www.hindawi.com/journals/ijpr/2011/834145/>
18. Palloni A., Massey D.S., Ceballos M., Espinosa K. Social Capital and International Migration: A Test Using Information on Family Networks // American Journal of Sociology. - 2001.- Т. 106.- № 5. - С. 1262-1298.
19. Portes A., Sensenbrenner J. Embeddedness and Immigration: Notes on the Social Determinants of Economic Action // American Journal of Sociology.—1993.—Vol. 98.—№6 (May). — P. 1320–1350.
20. Robert Putnam on Immigration and Social Cohesion [електронний ресурс]. – Режим доступу: - <http://www.hks.harvard.edu/news-events/publications/insight/democratic/robert-putnam>

Стаття надійшла до редакції 13.02.2012 р.

ТОВ "ДКС Центр"